

סימן מ

ישיבה במקום אביו בבית הכנסת לאחר מותו

ורש"י כתב (גמ' שם) שאיסור העמידה הוא במקום המיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים עם חבריו בעצה.

והשו"ע (יו"ד סי' ר"מ ס"ב) פסק כרש"י והרמ"ה וז"ל: "איזו מורא? לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חבריו או מקום המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו, ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו בפניו וכו'".

שאלות:

א. האם רשאי הבן לשבת במקומו הקבוע של אביו בבית הכנסת לאחר פטירת אביו?

ב. האם מותר לילדים לשבת בכיסא הקבוע של הוריהם בביתם לאחר פטירתם?

ג. האם רשאי רב בית כנסת לשבת במקומו הקבוע של הרב הקודם?

תשובה:

ב. איסור ישיבה במקום האב - רק בחייו

מהשוואת הגמרות המובאות לעיל מוכח לכאורה שחובת כבוד אב ואם קיימת גם לאחר מותם, וכפי שפירטה הגמרא, משא"כ מורא אב ואם, שמהגמ' משמע שדין זה קיים רק בחי' אביו. ואף בכבוד יש עניינים ששייכים לאחר מותו ויש עניינים ששייכים רק בחייו. ואכן תוס' ר"י הזקן (על הגמ' שם) כתב בעניין מורא: "אינו יושב במקומו שהוא יושב ממש... ומסתברא דכל הני דווקא בחייו" משמע דלאחר מותו מותר לשבת במקומו.

וכדברי ר"י הזקן שהלכה זו נוהגת בחייו
 דווקא, מצאתי רמזו במכילתא על שמות
 (יתרו בחדש פרשה ג' י"ג) הדורש את הפסוק
 "במשוך היובל המה יעלו בהר" (שם י"ט
 י"ג) "ר' יוסי אומר מכאן אמרו לא מקומו
 של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו.
 מכאן אמרו כל זמן שהשכינה בהר כל הנוגע
 בהר יומת, נסתלקה שכינה הכל רשאין
 לעלות בהר". והרי השווה הכתוב מורא אב
 למורא מקום, כמובא בגמ' קידושין (דף ל'

א. מצוות מורא אב

בגמ' קידושין (דף ל"א ע"ב) מובא: "ת"ר: איזהו מורא ואיזהו כיבוד. מורא – לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כיבוד – מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא".

וְקוֹדֵם לִכְן מוֹבָא בַּגֹּמ' (שם): "ת"ר: מַכְבְּדוֹ
בַּחַיִּיו וּמַכְבְּדוֹ בַּמּוֹתוֹ. בַּחַיִּיו כִּיצַד? הַנִּשְׁמַע
בַּדְּבַר אָבִיו לַמָּקוֹם לֹא יֵאמַר: שְׁלַחוּנִי בִשְׁבִיל
עֲצָמִי, מֵהָרוֹנִי בִשְׁבִיל עֲצָמִי, פְּטֹרוֹנִי בִשְׁבִיל
עֲצָמִי, אֵלֹא כּוֹלְהוּ בִשְׁבִיל אָבִא. בַּמּוֹתוֹ כִּיצַד?
הֵיחָא אוֹמֵר דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו לֹא יֵאמַר: כֵּךְ
אֵמַר אָבִא, אֵלֹא כֵךְ אֵמַר אָבִא מֵרִי הָרִינִי
כַּפְּרַת מִשְׁכְּבוֹ. וְהֵנִי מִלִּי תוֹךְ שְׁנַיִם עֶשֶׂר
חוֹדָשׁ, מִכָּאן וְאֵילָךְ אוֹמֵר זַכְרוֹנוֹ לְבִרְכָּה לַחַי
הָעוֹלָם הַבֵּא'.

ובאיזה מקום אסור לו לבן לעמוד במקום אביו משום מורא? רבינו ירוחם (נתיב א' חלק ד') כתב בשם הרמ"ה שאסור לו לעמוד בכל מקום שהוא מיוחד לאביו, כמו למשל מקום תפילתו. ומוסיף שהאיסור לשבת במקומו נוהג גם במקום שרגיל להסב בביתו.

על יו"ד (סי' קכ"ה סעיף מ"ח) דמהרמב"ם והשו"ע יש לדקדק דלאחר מות אביו מותר לישב במקומו. וה"ה לישב במקום של רבו שמשמע שלאחר מותו שרי (עיין רמב"ם הלכות ת"ת פ"ה ה"ה וה"ו) וכן הוכיח מהדקדוק בדברי הגמ' כנ"ל.

אלא שהוסיף "דנהגו דלמריץ תורה מכסים מקומו בבגד בבית הכנסת שלו וזה משום עגמת נפש, שיסתכלו בחסרוננו, ולא ישב איש זר". והוסיף שמפני כך אף נאסר בבית מדרשו של אביו וכן בביתו, מפני ע"ה הרואים, שלא ידעו להבחין בין ביתו ובית מדרשו לבין בית הכנסת המרכזי.

ורצה להביא ראיה משלמה שישב על כסא אביו, אך דחה ראיה זו, דהרי דוד הושיב את שלמה על כסאו בחייו ונתן דוד הודאות לה' שבנו שלמה ממשיך את ממלכתו ולכן הותר, אך אולי במקרה דידן ייאסר.

אך מסיק במסקנתו, דאם הוא אביו ורבו המובהק, ראוי להחמיר שלא ישב במקומו עד עבור י"ב חודש, דאע"ג דמן הדין מותר, מ"מ חשש לע"ה שלא מבינים. ועוד, דעד סמוך ל"ב חודש נהגו לשים עששית דולקת לעילוי נשמתו "הו"ל כאילו הוא פה עמנו כמו בחייו והנכנס והיוצא מסתכל בעששית דולקת בזוית הבית ובהיכלו כבודו חופף עלינו שם בביתו ובחומותיו".

אך המעיין היטב בדבריו יראה הבחנה בין המרביץ תורה לרבים, שכיסו את מקומו כל י"ב חודש, מפני עגמת נפש לכבדו ולהבליט את חסרונו, ובין בנו שאם ישב במקומו אדרבה "בבית מדרשו ובביתו יהיה קורת רוח לאב דתחת אבותיך יהיו בניך". ורק בגלל עמי הארץ הרואים, שלא מסוגלים להבין הבחנה זו, החמיר שלא יישב במקום

ע"ב), א"כ כמו שכשארין שכינה אין מורא ומותר לעלות להר, ה"ה שכשארין אב (מת) אין מורא, ויכול לישב במקומו.

וכן נראה מדויק בדברי הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ו ה"ג) שכתב: "איזה הוא מורא ואיזה הוא כבוד. מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו. ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו. ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במוותו, אלא אומר אבא מרי". הרי מפורש שרק לגבי שם אביו אמר הרמב"ם שאין לקרוא לאביו בשמו לאחר מותו – משמע ששאר הדברים נאסרו רק בחייו ולא לאחר מותו. ואף השו"ע (שם) כתב "איזה מורא, לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חבריו, או מקום המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו... ולא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במוותו" וכו' הרי מפורש שרק בשמו נאסר לאחר מותו, משא"כ שאר הדברים שהזכיר.

ולכאורה יש להביא ראיה הפוכה מהירושלמי פאה (פ"א ה"א) בסוגיית עד היכן כיבוד אב, שמובא בגמ': "אמר ר' חזקיה גוי אשקלוני היה וראש פטרבולי היה ואבן שישב אביו עליה לא ישב עליו מימיו וכיוון שמת אביו עשה אות ויראה שלו". ומשמע מהגמ' שהחיוב הוא גם אחרי מותו לא לשבת במקומו, אלא שבשו"ת צ"א (חט"ו סי' מ"א אות ב') הביא בשם ספר 'לחיים מירושלים' להגר"ח פלאג'י ז"ל על הירושלמי שדחה זאת וכתב "דמהכא ליכא הוכחה דהרי מגוי אין ראיה דהפריז על המדה ... דאיך נלמוד מנכרי שלא ראה אור תורה, וכ"ש בזה דעשה שטות לעשותו מוקצה לע"ז הבל המה מעשה תענועים". עיי"ש.

וכן כתב הגר"ח פלאג'י בספרו 'חיים ביד'

קנויים, ואביו יושב במקום של חכמים והבן אינו ת"ח, אין ראוי שהבן יישב שם, לא מפני שפוגע בכבוד אביו, אלא מפני שמקום זה שמור לת"ח, ואדם שאינו ת"ח לא ראוי לישב שם, דאין להשוות בין קטן לגדול.

וכן מוכח מספר חסידים (סי' תתי"א) דכתב "אין יכולים מדין תורה לקבוע מקום בבית הכנסת לירשו. וראיה דאמר ר' יונתן לא שנו אלא שבידם למכור בית עם, אבל בהכנ"ס לא, כיוון דמעלמא אתי הוי של רבים ולא מצי לזבוני ליה. ועוד הרבה ראיות. ומה שיושבים במקום אבותיהם כדי שלא יעשו מחלוקת. וזה לא יתכן שיאמר אחד יש לי שני מקומות בביהכנ"ס אחד מאבי ואחד מאבי אבא, אמכור אחד מהם או אני לא אתן לאדם לישב שם אלא למי שאני חפץ, לאו כל כמיניה, יושב במקום אחד ואין לו רשות במקום אחר".

הרי מבואר מדבריו, שמעיקר הדין אין ירושה במושב אביו, כי בית הכנסת הוא לא מקום פרטי, אלא מקום של רבים. ואעפ"כ הנהיגו שכן יושב במקום אביו, לא מדין ירושה אלא למנוע מריבות ומחלוקות. אך לא עלה בדעתו של ספר חסידים לאסור לשבת במקום אביו מדין מורא אב. הא קמן שלאחר מותו אין דין זה קיים.

ג. דין מיוחד לקבר שנכרה עבור אביו

אלא דא"כ קשה, שהרי השו"ע פסק (יו"ד סי' שס"ד ס"ז) דהחוצב קבר לאביו, וקברו במקום אחר, לא יקבר בו עולמית משום כבוד אביו. הרי שדין כבוד אביו (מקום הקבר) נוהג גם לאחר מותו.

ותירץ בשו"ת ציץ אליעזר (שם) דאין קושייה

אביו כל י"ב חודש, אך מוכח מדבריו שאב שלא הרביץ תורה לרבים, ולא נהגו לכסות את מקומו, אדרבה כשבנו יושב במקומו הרי זה קורת רוח לאביו ולא חוסר כבוד.

ואכן כך נראה מסברה, שהרי מה שאין לבן לשבת במקום אביו הוא מטעם שלא יראה את עצמו כשווה אל אביו, וכמו שכתוב בספר מעם לועז (קדושים י"ט), ומשמע שלאחר מותו, ליכא להאי טעמא.

וכן מצינו בראשונים שמוכח כן, מהא דדנים לגבי חזקת מקום של בן במקום אביו בבית הכנסת. בשו"ת הרא"ש (סי' נ') כתב דמקומות בבית הכנסת נבחרים לפי חכמה – זה דווקא בבית הכנסת שאין בו מקומות קבועים "אבל של בית הכנסת שאדם מוריש לבניו אטו אדם גדול שישב בראש והוליד בן פריץ יפנה את מקומו ויושיב גדול במקומו? לא יעשה כן, אלא בנחלתו ידבק ומקומו אל ינח וישכון וישב בראש אעפ"י שאינו ממלא מקומו". הרי מפורש כתב, שאדם יושב במקום אביו שנפטר, ואפי' אם הבן הוא 'פריץ' הרי הוא יושב במקום אביו שהרי זו כירושה.

ולכן כתב הרדב"ז (ח"ב סי' תרכ"ח) דכל זה במקומות הקנויים בכסף "אבל במקום שאין המקומות קנויים, כגון ירושלם, מושיבין זקן במקומו, והוא יושב במקום הראוי לו, אפילו החזיק אביו לישב במקום ההוא שלש שנים אין זו חזקה" וכל זה במקום שהיה אביו ת"ח גדול ובנו אינו ראוי לירש את אביו, אך הוסיף הרדב"ז "ומ"מ אם הבן הגון אעפ"י שאינו ממלא מקום אביו ממש, יושב במקום אביו". הרי מפורש שכן יכול לישב במקום אביו אחר פטירתו. ואם המקום קנוי פשיטא שיוורש, ואם המקומות לא

(מגילה כ"ח), וגם התם היינו טעמא כמ"ש חז"ל שמעולם לא זזה שכינה מהכותל המערבי, והו"ל כמו בפניו". וצ"ע בדבריו, האם יאמר כן גם על מקומו של רבו, כשאף אחד לא נמצא שמותר ליישב עליו, שהרי האיסור ליישב במקום רבו (יו"ד סי' רמ"ב סט"ז) נלמד מאביו מכ"ש לרבו שכבודו חמור מכבוד אביו (עיין באר הגולה שם אות ל"ה) או דלמא כיוון דכבוד רבו חמור יותר, א"כ אסור בכל גווני. וצ"ע.

[ונראה דשורש המחלוקת בין הט"ז לאור החיים הק' הוא, דהט"ז ס"ל דמורא הוא לא רק לכבוד האב אלא לצורך הבן, שיתקבע בבן מורא אב ובכך יכבדו תמיד, וא"כ שייכא אף אם אביו לא נוכח. אך האור החיים הקדוש ס"ל, דמורא זהו לכבוד אביו, וכשאביו לא נמצא א"כ לא שייך הכבוד. ודו"ק.]

מדברי האור-החיים הקדוש נלמד ק"ו לבן שמת אביו – אם בחייו, שלא בפניו, מותר, א"כ פשיטא דלאחר מותו נחשב כ'לא בפניו' ויש להתיר.

מ"מ גם בדעת הט"ז וערוה"ש שהחמירו שלא ליישב הבן במקום האב בחייו אף שלא בפניו, נראה שלאחר מותו שאני, כיוון לאחר מות האב חשיב הדבר כאילו שינה האב את מקומו ועבר לישב במקום אחר באופן קבוע, שבכהאי גוונא לכולי עלמא מותר לישב במקומו הקודם. וכ"כ בשו"ת אז נדברו (ח"ח סי' ס"א) "דאם האב שינה מקומו בחייו דמותר לישב במקומו הקודם ולאחר מיתה הוי כשינה מקומו לחלוטין. והדברים נכונים להלכה ולמעשה".

מקבר, דהתם הוא איסור הנאה, ומשום עניין של כיבוד אב אסרו בזה. והרמב"ם (אבל פי"ד ה"כ) פסק, שהחוצב קבר לאביו לא יקבר בו אפי' מת אחר, דהקבר הזה אסור בהנאה מפני כבוד אביו. וא"כ אין לזה עניין ושייכות כלל לדין של לא ישב במקומו שהוא רק משום גדר של מורא. דכבוד מצינו בחייו ובמותו ("מכבדו בחייו ומכבדו במותו") משא"כ בדבר שהוא משום מורא אין שייך לאחר מותו.

עוד נראה לומר, דישיבה במקום בחייו לא שייך לאסור לאחר חייו. אך קבר שמראש נחצב לזמן שלאחר מותו, והוקצה במיוחד לכך, א"כ שייך להמשיך דין כבוד גם לאחר מותו.

ד. כבוד אביו שלא בנוכחותו

בכלל, נחלקו הפוסקים האם הישיבה במקום אביו (בחייו) נאסרה רק כשאביו נוכח, או אף כשאינו נוכח.

על דברי השו"ע (שם) "לא יישב במקומו" כתב האור-החיים הקדוש בספרו ראשון לציון (דף צד ע"ג): "נראה דדווקא בפניו, אי נמי כשבנ"א יושבים שם על ידו, והוא בא ויושב במקומו של אביו. הא בלאו הכי נראה דשרי, דשלא בפניו אין שם פחיתות כבוד. ודלא כמ"ש הט"ז (שם; וכ"פ ערוה"ש יו"ד סי' ר"מ ס"ט) שאף בפני עצמו אסור, דאטו המקום של אביו קדושה יש בו? ולא מצינו דין זה אלא בביהמ"ק, שאע"פ שחרב עדיין הוא בקדושתו, שנאמר 'והשמותי את מקדשיכם', קדושתם אע"פ שהם שוממים

ה. נחת רוח לאב שהבן יורש מקומו

לכאורה ניתן היה לומר ג"כ סברה הפוכה – שכאשר האב משנה מקום בחייו וקובע לעצמו מקום חדש, בטל אמנם שם מקום האב מן המקום הקודם ועובר למקום החדש, אך עזיבת מקום האב בגלל פטירתו אינה מפקיעה ממנו את שמו, ואדרבה, הכל קוראים למקום בשמו של אביו! אך אעפ"כ נראה שיש להתיר לבנו לישב שם, כי כל האיסור לשבת במקום אביו זהו מדין מורא וכבוד אב. אך כשאביו נפטר – אדרבה זהו הכבוד הכי גדול לאבא, שיודע שבנו ממשיך דרכו בתורה ובתפילה ומתפלל במקומו וממלא מקומו. וכפי שכתב בפרוש ה'חיים ביד' (שם) "היה קורת רוח לאב דתחת אבותיך יהיו בניך" וכמו שבשלמה שישב על כסא אביו זה עשה נחת רוח לאביו אף בבן רגיל, ואף אם לא כתב צוואה על כך, הרי כמין צוואה.

ורק בת"ח גדול דבלא"ה לא יישבו במקומו, כתב ה'חיים ביד' לא לישב י"ב חודשים, אך זהו מדין כבוד תורה של כל המתפללים ובנו כלול ביניהם. וכפי שמצינו בגמ' כתובות (דף ק"ג ע"א) לגבי צוואתו של רבינו הקדוש, שאמר "מטה תהא מוצעת במקומה". אך שם, בלא"ה אין ללמוד למקומות אחרים, כי הגמ' הסבירה, שרבי גם לאחר מותו היה מגיע כל ערב שבת, וזהו בחינת צדיקים שגם לאחר מותם קרויים חיים ואף היה מוציא אותם בקידוש (עיין שבת קנ"א ע"ב וכן ספר חסידים סי' תתשכ"ט), אך מקום של אדם רגיל, כיוון דאם בנו לא יישב במקומו, מישוהו זר יישב במקומו, א"כ הסברה אומרת, שהנחת-רוח הגדולה יותר לאביו היא שבנו יישב במקומו דווקא, ולא אדם זר.

ושמח לבי שמצאתי סברה זו בספר 'דברי הרב' לגאון הרב צבי שכתר שליט"א (עמ' רכ"ז ד"ה ניחום אבלים) שכותב בשם רבו הגר"ד סולובייצ'יק זצ"ל וז"ל: "המנהג המקובל הוא שאומרים 'המקום ינחם אתכם וכו'". ומקורו בפ"ק דגמ' שבת (י"ב ע"ב). וצריכים להבין מאי טעמא משתמשים בביטוי ה'המקום' במאמר זה, ולא אומרים "שהקב"ה ינחם אתכם"...

והציע בזה רבינו (הגר"ד), דמצוות כבוד אב נוהגת בין בחייו ובין לאחר מותו, אלא שמשתנית היא באופייה לאחר מיתת האב, דהיינו, דבחייו קיימא לן שלא ישב במקומו, אך לאחר מותו האופן הכי נכון להראות כבוד לאביו הוא שימשיך הבן להיות בדווקא במקומו, דהיינו בהמשך המסורה שקיבל מאביו, לכן אנו אומרים "המקום ינחם וכו'", כלומר זה שהבן ממשיך במקומו של אביו ישמש כנחמה לכל המשפחה, שזה מורה על כך שעבודת הנפטר לא היתה לבטלה ולא יגע לריק". וא"כ סברה זו נכונה בין בעניינים רוחניים, שהבן ממשיך דרך אביו, ובין במקומו הפיזי ממש שהבן ממשיך לישב במקומו (דאחרי המעשים נמשכים הלבבות). וזהו פשט הביטוי "ממלא מקום" שבן הממלא מקום אביו הרי זהו כבודו, והדברים מאירים. ולפי דברים אלו יוצא, שאף ת"ח גדול שהורה לרבים, ובנו ממשיך דרכו ומרביץ תורה לרבים באותו בית מדרש, א"כ ב"ב חודש שלאחר הפטירה אין ראוי לישב במקום אביו, מפני כבוד התורה ומפני עגמת נפש, להזגיש את חסרון הרב, ובייחוד כשהנר לזכרו דולק, וזכרו ונוכחותו עדיין מורגשים וכפי שכתב ה'חיים ביד'. אך לאחר שנים עשר חודש – אדרבה, זהו כבוד אביו האמיתי – שבנו הינו ת"ח הממשיך דרכו בקודש,

מתפללים אחרים (או ילדיו של הרב הנוכחי), שאז ודאי עדיף שהמרא-דאתרא הנוכחי יישב שם.

ז. מסקנה

[א.] מדין מורא אב ואם אסור לילדים לשבת במקום הקבוע של הוריהם, בין בביתם ובין בבית הכנסת. (כמבואר בערוה"ש יו"ד סי' ר"מ ס"ט שאף ישיבה במקום האם בעזרת נשים בכלל האיסור).

[ב.] נחלקו האחרונים אם דין זה נוהג שלא בנוכחות ההורים. ר"ח בן עטר מתיר לשבת, דס"ל דלמקום אין קדושה, והט"ז וערוה"ש אוסרים. ומכיוון שזו מחלוקת באיסור דאורייתא, ראוי להחמיר בדבר. אמנם כשבית הכנסת מלא במתפללים, ואביו לא נמצא בו, כתב ערוה"ש (יו"ד סי' ר"מ ס"ט) דנהגו שהבנים יושבים במקום אביהם, דכיון דהמנהג כך, הוי כאילו נתנו להם רשות, ואין האב מקפיד על כך.

[ג.] אם שינה האב את מקומו הקבוע ועבר למקום אחר, לכו"ע מותר לבן לשבת במקום הקודם.

[ד.] אחר פטירת האב, מותר לבן לשבת במקומו בבית הכנסת ואף ראוי לנהוג כך מהטעמים דלקמן:

א. לדעת תוס' ר"י הזקן, האיסור לשבת במקום האב חל רק בחייו, אך לאחר מותו אין איסור בכך. ודבריו מזוקקים מדברי הגמ'.

ב. לדעת הרא"ש, הבן יורש את מקום אביו בבית הכנסת, ומכאן מוכח שמותר לו לשבת בו (אא"כ היה האב ת"ח מראשי הקהל).

אמנם הרדב"ז כתב שדברי הרא"ש (ס"ק ב') אמורים רק בבתי כנסת שיש בהם מקומות

והתורה לא משה מזרעו. וא"כ ראוי שהבן יישב במקום אביו דווקא.

ו. מקום מושבו של ממלא מקום הרב שנפטר

אמנם כאשר ממלא מקום הרב שנפטר אינו בנו, אלא ת"ח אחר, יש לעיין שמא מכיוון שכבוד רבו ויראתו חמורים יותר מכבוד אביו ויראתו (שם סעיף א'), אסור יהיה לשבת במקומו אף לאחר מותו. [אף שמדברי השו"ע משמע שאין דין זה נוהג לאחר מותו, מדלא הזכיר זאת במפורש (ביו"ד סי' רמ"ב סט"ו), אף שבסעיף ט"ז כתב כן במפורש לעניין איסור קריאה בשם רבו לאחר מותו].

ואכן חזינן בישיבתנו, ישיבת מרכז הרב, שלאחר פטירתו של ראש הישיבה מרן הרצ"ה קוק זצ"ל, הקפיד ממלא מקומו מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל להמשיך לשבת ב"מזרח" בצד השני של ארון הקודש ולא עבר מקום להיכן יושב הרצ"ה. ומכאן שראוי להחמיר בכבוד תורה ולא לשבת באותו מקום של הראש ישיבה הקודם, דראוי להחמיר בכבוד תורה. ובפרט שזהו חינוך לציבור, שכשהציבור יראו שהרב מכבד את הרב הקודם, אף הם ילמדו ממנו לכבד ת"ח.

ואף בקהילתנו בידי הוה עובדא, שנשאלה השאלה, האם ראוי שהמרא דאתרא יישב במקום של הרב הקודם מו"ר הרב יחזקאל דאום זצ"ל (ובפרט, שלאחר פטירתו יישב שם זקן אחר שהיה כבד שמיצה) או ראוי שיישב במקום אחר, והמקום של הרב יישאר מיותם. ושאלתי את מו"ר הגר"א נבנצל שליט"א והורה לי להשתדל לא לשבת במקומו ממש, אלא ליד אותו מקום, אא"כ בית הכנסת מלא במתפללים, ואם לא יישב המרא דאתרא במקום הרב הקודם ישבו שם

אביו, ואם בחייו הם באים לידי ביטוי באיסור לשבת במקומו הקבוע, לאחר מותו, אדרבה, כבוד האב הוא שיישב הבן במקומו, ובכך גורם נחת רוח לאביו המנוח, שממשיך את דרך אבותיו המסורה שקיבל מאביו, וממשיך את דרך ישראל סבא.

ו. סברת הגר"ד (לעיל ס"ק ו') שייכת אף אם האב היה תלמיד חכם שייחדו לו מקום בבית המדרש, והבן אף הוא תלמיד חכם שראוי לרשת את תפקידו – שאף בזה מתכבד האב אחר מותו בישיבת בנו על כסאו. אך ראוי להחמיר, שכל שנים עשר חודש, לא יישב במקום אביו, מפני שאז נוכחותו של האב עדיין מורגשת בציבור, והדבר יכול להתפרש בעיניהם כפגיעה בכבוד האב.

ז. ת"ח אחר (שאינו בנו) המתמנה לשאת את עול הרבנות או את ראשות הישיבה לאחר פטירת הרב הקודם, ראוי שיישב בסמיכות למקום ה'מרא דאתרא' הנפטר, ולא במקומו ממש.

קבועים הנרכשים בממון, אך נראה, שגם במקומות שאין משלמים ממון עבור רכישת מקום מסוים (כיישובנו), אלא משלמים דמי חבר קבועים עבור אחזקת בית כנסת, וספסלי בית הכנסת הקבועים מיועדים עבור תושבי הקבע, והאורחים מתיישרים במקומות פנויים – דין המקומות הקבועים כדין מקום שנקנה בכסף (בין אם דמי החבר משולמים במישרין לגבאי בית הכנסת, ובין אם הם מגולמים בתוך מיסי היישוב הקבועים). וע"כ פשוט שגם לדברי רדב"ז רשאי הבן לישב במקום אביו לאחר פטירתו.

ג. לדעת ר"י החסיד, אף יש עניין שהבן יישב במקום אביו לאחר פטירתו, ובכך נמנעות מחלוקות מיותרות על מושבים בבית הכנסת.

ד. יש שכתבו (שו"ת אז נדברו) שפטירת האב מתירה לבן לשבת במקומו, כדין אב ששינה את מקומו ועבר לשבת במקום אחר.

ה. לדעת הגר"ד סולובייצ'ק, מצוות כבוד ומורא אביו משתנית באופייה לאחר מיתת